

Олена Василівна Начинова,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дефектології та фізичної реабілітації,
Оксана Олегівна Траченко,
магістрантка спеціальності 016 «Спеціальна освіта»,
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
вул. Фонтанська дорога, 4а, м. Одеса, Україна

ДІАГНОСТИКА ДИСЛЕКСІЇ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянуто проблему порушень читання в молодших школярів, представлено характеристику поняття «дислексія», причини цього порушення, його ознаки та класифікацію. Розкрито спільні та відмінні риси сучасних методик діагностики дислексії у молодших школярів. Розроблено та представлено методику діагностики дислексії, яка використовувалась в експериментальному дослідженні з виявлення дислексії в учнів молодшого шкільного віку. Проаналізовано одержані результати та систематизовано, що дає можливість оцінити ефективність запропонованої методики діагностики.

Ключові слова: читання, дислексія, комплексний підхід, методика діагностування.

Дислексія, на думку науковців (Г. М. Чиркіна, М. Н. Русецька, Н. В. Чередніченко, Є. В. Мазанова, Р. І. Лалаєва та ін.), посідає провідне місце серед причин порушень читання у школярів як молодшої, так і основної школи. Читання в початковій школі виступає універсальною навчальною дією, а в середній та старшій школі – стає основним інструментом самоосвіти, найважливішим засобом пізнання навколишнього світу. З педагогічного погляду, питання формування умінь читання та вдосконалення цього процесу в школярів є дуже важливим, оскільки вміння читати є передумовою академічної успішності дитини, її пізнавальної активності та подальшого розвитку. Найбільш гостро проблема навчання читання постає щодо дітей із вадами мовлення, для яких логопедична допомога необхідна на всіх етапах розвитку, а особливо на етапі початкового навчання.

Читання, як один із видів писемного мовлення, є більш пізнім і більш складним утворенням, ніж усне мовлення. Письмове мовлення формується на базі усного і є більш складним етапом мовленнєвого розвитку. Природно, що діти-логопати мають утруднення, обмеження, сповільнений темп формування процесу читання, що негативно позначається на всьому навчанні не лише на етапі початкової школи.

Особливу турботу викликають учні, які не мають діагностованих порушень мовлення, або мають незначний (3-4 рівень) загального недорозвитку мовлення, що дозволяє школяру навчатися в загальноосвітній школі. Несвоєчасне виявлення дислексії, ненадання необхідної корекційно-розвивальної або логопедичної допомоги на етапі початкової школи, провокує негативні наслідки в навчанні та розвитку дітей, формує девіантні моделі поведінки, утруднює соціальну адаптацію учнів із мовленнєвими порушеннями.

У науковій літературі, як у вітчизняній, так і зарубіжній, вивченню читання приділяється багато уваги. Питання, які стосуються окресленого вміння та видів його порушення, обговорювались у роботах

психологів (Б. Г. Ананьєв, А. А. Люблинська, Д. Б. Ельконін), нейропсихологів (А. К. Венедиктова, А. Р. Лурія, Л. С. Цветкова та ін.), психофізіологів (А. П. Бізюк, Н. І. Жинкін), педагогів (А. К. Аксьонова, Н. Н. Светловська та ін.), логопедів (Р. І. Лалаєва, М. Е. Хватцев), філософів (В. Г. Афанасьєв). Науковці визнають, що проблему формування умінь читання доцільно розглядати з урахуванням міждисциплінарного підходу. І методика діагностики порушень читання теж повинна будуватися на основі комплексного підходу.

В основі формування умінь читання лежать складні механізми взаємодії аналізаторів і тимчасових зв'язків двох сигнальних систем. З психолінгвістичної позиції, це вміння, з одного боку, є процесом безпосереднього чуттєвого пізнання, а з іншого – опосередкованим відображенням дійсності.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених концентруються навколо чотирьох основних теорій, що пояснюють виникнення порушень у процесі читання: теорія фонологічного дефіциту, теорія зорового дефіциту, теорія порушення взаємодії двох півкуль, теорія дисфункції мозочка.

У нашій країні основна частина досліджень проводилася в межах концепції фонологічного дефіциту. Саме за цим напрямом накопичений величезний теоретичний і практичний досвід та певні методичні розробки щодо корекції порушень читання.

Одним із найрозповсюджених порушень читання вважають дислексію. У науковій педагогічній літературі загальноприйнятим вважається таке визначення зазначеного порушення: «дислексія – це часткове специфічне порушення процесу читання, зумовлене несформованістю (порушенням) вищих психічних функцій і виявляється в повторюваних помилках стійкого характеру (Логопедія, 2006).

Наявні класифікації дислексії можна розділити на чотири категорії: етіопатогенетичні,

симптоматичні, психологічні, клініко-патогенетичні. Найрозповсюдженішою є класифікація Р. І. Лалаєвої, у якій виділяються: оптична, мнестична, фонематична, семантична, граматична й тактильна (у сліпих дітей) форми дислексії (Логопедія, 2006: 467).

Метою роботи став аналіз наявних методик виявлення дислексії та на його основі розробка власної методики діагностики дислексії в учнів молодшого шкільного віку.

У сучасній літературі значна частина методик діагностування дислексії представлена російськими вченими, наприклад: А. Н. Корнєва, М. М. Безруких, О. Б. Іншакової, Є. В. Мазанової, Б. Н. Новікової та ін. В українськомовних школах вчителям та логопедам досить незручно перекладати та адаптувати ці методики для своїх учнів. Тому вони часто намагаються на власний розсуд підібрати завдання для перевірки рівня засвоєння навичок читання, що не завжди є доречним.

У відповідності до мети роботи було визначено та проаналізовано методики діагностування дислексії, які найчастіше використовуються вчителями-практиками. Для визначення таких методик було проведено опитування вчителів початкових класів та логопедів, результаті якого засвідчили, що найчастіше в практичній роботі використовують: «Методика раннього виявлення дислексії» А. Н. Корнєва (Корнєв, 2003), «Методика оцінки сформованості навичок читання й письма в першокласників» М. М. Безруких (Безруких, 2009), «Методика обстеження читання й письма в молодших школярів» Н. Н. Баль та І. А. Захарченя (Баль, 2001).

Проаналізувавши методики діагностування дислексії дійшли висновку, що «Методика раннього виявлення дислексії» А. Н. Корнєва та «Методика оцінки сформованості навичок читання й письма в першокласників» М. М. Безруких складаються як з психологічного, так і педагогічного аспектів. Методику А. Н. Корнєва використовують для обстеження як старших дошкільників, так і дітей молодшого шкільного віку. За її допомогою можна виявити схильність до появи дислексії ще до початку навчання в початковій школі, але вона не дає змоги визначити тип дислексії. Окреслена методика потребує достатньо тривалого часу для підготовки, проведення та підрахунку результатів. «Методика обстеження читання й письма в молодших школярів» Н. Н. Баль та І. А. Захарченя та методика М. М. Безруких складаються із завдань, які спрямовані на визначення рівня сформованості не тільки процесу читання, а й письма, що переобтяжує їхній зміст і обсяг. Необхідно відокремлювати завдання, які спрямовані на перевірку саме читання. Для українськомовних шкіл методики в перекладі не підходять, оскільки лексичний матеріал після перекладу не відповідає змісту завдань. Тому спеціалістам необхідно самостійно добирати лексичне наповнення, не змінюючи структуру та мету того чи того завдання. В окреслених методиках аналіз отриманих помилок дозволяє дійти висновку про несформованість тієї

чи тієї характеристики процесу читання, що дозволяє визначити конкретний тип дислексії та підібрати необхідну програму корекції.

Отже, існує достатня кількість методик діагностики порушень читання, але одним бракує комплексності, інші – складні для учителів-практиків.

Комплексна оцінка всіх компонентів процесу читання можлива лише за наявності спеціального набору методик. У вітчизняній дефектології, корекційній педагогіці та спеціальній психології подібні комплексні методики відсутні, і рівень сформованості процесу читання школярів здебільшого оцінюється «за загальним враженням», або в порівнянні з вимогами шкільної програми. Методики, що пропонуються для практичного використання в школах, позбавлені наукового обґрунтування і є описовими, що унеможливує їх формалізацію. Для об'єктивного оцінювання стану сформованості читання необхідно мати вікові нормативи окремих параметрів, що характеризують читання. З огляду на недосконалість наявних методик діагностики, відсутність комплексної, простої, доступної для вчителів початкових класів методики діагностування дислексії, у процесі пошуків була розроблена та апробована нами методика діагностування дислексії в учнів початкової школи.

Зasadничим для дослідження став підхід, запропонований М. Н. Русецькою, описаний у монографії «Порушення читання в молодших школярів». Відповідно до цього підходу, мовленнєві функції розглядаються як компетенції, тобто як інтегрована здатність цілеспрямовано застосовувати отримані знання та навички адекватно поставленого завдання. Відповідно до нього виділяються лінгвістичний, когнітивний та комунікативний компоненти розвитку, які визначають повноцінність мовленнєвої діяльності. Компетентнісний підхід дозволяє не лише комплексно оцінити наявний мовленнєвий розвиток учнів, а і прогнозувати можливості академічної успішності та соціальної адаптації школяра в подальшому (Русецкая, 2007: 55-56).

Запропонована методика діагностування дислексії складається з п'яти завдань, кожне з яких має чітку бальну оцінку. З їх допомогою можна визначити рівень сформованості всіх характеристик процесу читання: способу, швидкості, правильності та розуміння прочитаного. Чітка та проста система оцінювання дозволяє точно визначити рівень сформованості процесу читання, починаючи від перевірки звукобуквенного кодування та декодування, закінчуючи реченнями та переказом прочитаного.

Перше завдання спрямоване на з'ясування здатностей до узагальненого сприйняття букв, перевірка читання окремих букв. Воно складається із трьох пунктів: А – прочитати алфавіт, Б – назвати запропоновану букву, В – назвати букву, яка знаходиться між двома запропонованими. Звертається увага на те, чи відразу учень впізнає запропоновані йому букви, чи в нього виникли

труднощі, який характер цих труднощів. Для визначення якості помилок додатково пропонується низка ізольованих букв, схожих за оптичними ознаками (Н-Р, З-В) і низка букв, відповідні звуки яких близькі за фонетичними ознаками (С-Ш, Ч-Щ, З-Ж-Ц, Р-Л, Б-П). Учень повинен правильно їх назвати. Кожен із пунктів оцінюється окремо, загальна оцінка за завдання складає від 4 до 12 балів.

Друге завдання спрямоване на виявлення оптичних порушень, які можуть бути причиною труднощів у впізнаванні букв. Для цього пропонується таблиця з буквами різного шрифту, які по-різному розташовані в просторі, переплітаються, накладаються одна на одну, що ускладнює зорове виділення літери із тла. Максимальна кількість балів – 4.

Третє завдання спрямоване на оцінку сформованості навиків читання складів. У завданні запропоновано склади різної складності. Найважчим є останній рядок, у якому подано специфічні поєднання літер, які не зустрічаються в усному мовленні та на письмі («лсік, жпуц, штел» тощо). Такі поєднання дозволяють попередити вгадування візуально знайомих складів та слів. Кожен рядок оцінюється окремо. Максимальна кількість балів за перший рядок – 2, за другий – 3, за третій – 4, за четвертий – 5 балів. Загальна оцінка за завдання складає від 4 до 14 балів.

Четверте завдання спрямоване на оцінку сформованості навичок читання слів та розрізнення схожих за написанням слів. Для читання надзвичайно важливим є активна пізнавальна діяльність читача, спрямована на сприйняття й зіставлення сприйнятого образу з тим, який зберігаються в пам'яті, у результаті чого й настає впізнавання та розуміння запропонованого слова. Було підібрано слова, схожі за написанням, але різні за значенням. Ці слова були написані різними шрифтами та різним розміром, що дозволяло також перевірити зорове сприйняття.

П'яте завдання спрямоване на оцінювання сформованості навиків читання та переказу речень. У цьому завданні запропоновано речення, поєднані між собою за змістом. У процесі обстеження звертається увага на те, під час читання яких фраз у дитини виникає найбільше труднощів (наприклад, прості фрази читаються правильно, а безпомилкове прочитання речень зі збільшеним об'ємом слів стає недоступним). Також фіксуються прийоми читання, якими учень користується під час читання слів різної структури в тексті, зазначається кількість і якість помилок. Паралельно ведеться спостереження за темпом читання, який є показником автоматизму.

Сумарна кількість балів, яку одержав учень за виконання всіх завдань, давала можливість визначити рівень сформованості вмінь читання. Так, високий рівень характеризувався 35-38 балами, достатньому – відповідали показники 26-34 бали, середньому – 14-25 балів. Показник нижчий за 14 свідчив про низький рівень сформованості вмінь читання, високий ризик дислексії та необхідність корекційно-логопедичної допомоги.

Експериментальне апробування розробленої методики діагностики дислексії проводилося на базі Тульчинської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступені № 2 в період із листопада 2017 по травень 2018 років. Оскільки в першому класі діти лише навчаються читати, у другому класі ця навичка закріплюється, було вирішено протестувати учнів 3-х класів, оскільки вважається, що за період літа та першого півріччя навчання в 3-му класі навички читання більш вдосконалені. На цьому етапі можна точно встановити наявність або відсутність порушень у процесі читання. В експерименті взяло участь 67 учнів, які навчаються в паралелі 3-х класів.

Аналіз результатів експериментального дослідження, що проводилось наприкінці першого навчального семестру засвідчив, що високий рівень сформованості вмінь читати спостерігається у 15% (10 учнів). У 35% (24 учні) – достатній рівень, у 39% (26 учнів) – середній рівень. Відповідно до критеріїв оцінювання, ця категорія дітей знаходиться в «зоні ризику», тобто є ймовірність появи дислексії, за умови ігнорування наявних проблем у процесі читання. У 11% (7 учнів) спостерігався низький рівень сформованості навичок читання. Відповідно до одержаних показників, можна стверджувати, що цій категорії учнів притаманні всі ознаки дислексії, їм необхідна систематична корекційна допомога.

Обстеження засвідчило, що перші завдання діти виконали краще, ніж наступні, більш складні. Перше завдання 34% було виконано на достатньому рівні, 33% – високого, 19% – середнього, 14% – низького рівня. Друге завдання 39% учнів – достатній рівень, 31% – високий рівень, 30% – середній рівень. На низькому рівні виконання цього завдання не було учнів. Третє завдання 28% учнів – низький рівень, 27% – достатній рівень, 27% – середній рівень, 18% – високий рівні. Четверте завдання 34% учнів – достатній рівень, 27% – високий, також 27% – середній, 12% – низький рівні. П'яте завдання 30% учнів – середній рівень, 28% – достатній, 27% – низький, 15% – високий рівні.

Найбільші труднощі виникають у дітей під час читання складних поєднань букв, нетипових для мовлення, оскільки учні намагаються вгадати запропоновані склади. На прохання вчителя сказати, яка буква знаходиться між «М» і «К», значна частина учнів довго не могла зорієнтуватись, без повного повторення всього алфавіту. Також не всі учні змогли пояснити різницю між словами «білка – балка – булка – банка». У багатьох учнів, крім труднощів із правильним прочитанням речень в останньому завданні, виникали труднощі з переказом прочитаного. Більшість із них могла переказати, відповідаючи на навідні запитання. Також спостерігалось повільне монотонне читання по складах, без інтонаційної виразності.

Одержані результати було співвіднесено з показниками навчальної успішності учнів. Аналіз цих показників засвідчив, що високий і низький рівні академічної успішності були у 15% школярів, що збігається з результатами діагностування.

Враховуючи одержані результати, учням «групи ризику» та школярам з ознаками дислексії було запропоновано корекційно-розвивальні, та логопедичні заняття, які проводились протягом навчального року.

У кінці навчального року було проведено повторне дослідження, у якому брали участь ті самі учні та використовувалась та сама методика діагностування дислексії.

Відповідно до результатів повторного обстеження у 24% (15 учнів) – виявлено високий рівень сформованості навиків читання, у 45% (31 учнів) – достатній, у 29% (20 учнів) – середній та у 2% (1 учень) – низький рівні сформованості навиків читання. Аналіз навчальної успішності школярів також засвідчив зменшення учнів низького рівня підготовленості та підвищення кількості школярів із високим та достатнім рівнями. Так, кількість учнів, які знаходились на низькому рівні скоротилась на 9%, на середньому рівні – на 10%. Кількість учнів достатнього рівня збільшилась на 10%, високого рівні – на 9%.

Результати проведеного дослідження дозволяють дійти висновків про те, що достатня кількість учнів початкової школи, навіть на 3-му

році навчання мають несформованість умінь читання й потребують своєчасного діагностування порушення та корекційно-логопедичної допомоги (біля 40%).

Розроблена методика діагностування дислексії у молодших школярів враховує поступовість формування навичок читання та всіх його компонентів, комплексно та адекватно оцінює рівень сформованості читання в кожного учня за кожним з компонентів на момент обстеження, що відображається в бальному оцінюванні. Використання методики в практиці роботи дозволяє не лише діагностувати дислексію, а й розвитку якого компонента читання бракує дитині, на чому зосередити корекційно-розвивальну роботу. Результати засвідчують, що за методикою також можна відстежувати ефективність застосування корекційно-розвивальних та логопедичних програм.

Подальші пошуки вбачаємо у вдосконаленні методики діагностики, збільшенні кількості завдань для більш чіткого визначення рівня сформованості процесу читання. Також у перспективі можливе написання україномовних методик діагностики дислексії в старших дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА

Баль Н. Н., Захарченя И. А. Обследование чтения и письма у младших школьников. Минск: Ураджай, 2001. 75 с.

Безруких М. М. Развитие мозга и формирование познавательной деятельности ребенка. М: Изд-во Моск. психол.-соц. Ин-та, 2009. 432 с.

Корнев А. Н. Нарушения чтения и письма у детей. СПб: Речь, 2003. 280 с.

REFERENCES

Ball, N.N. & Zakharchenya, I.A. (2011) *Examination of reading and writing in junior schoolchildren*. Minsk: Urajaj [in Russian].

Bezrukykh, M.M. (2009) *Development of the brain and the formation of the cognitive activity of the child*. Moscow [in Russian].

Kornev, A.N. (2003) *The Violations of Reading and Correspondence in Children*. Saint Petersburg: Speech [in Russian].

Логопедия: учебник для студ. дефектол. фак. пед. высш. учеб. заведений / под ред. Л. С. Волковой. 5-е изд., перераб. и доп. М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2006. 703 с.

Русецкая М. Н. Нарушения чтения у младших школьников: Анализ речевых и зрительных причин: Монография. СПб.: КАРО, 2007. 192 с.

Volkova, L.S. (Eds.) (2006) *Speech therapy: a textbook for the studio. defectol Fact ped higher studying Institution*. Moscow: Humanitarian. ed. Center VLADOS [in Russian].

Rusetskaya, M.N. (2007) *Violations of reading in junior schoolchildren: Analysis of verbal and visual reasons*. Saint Petersburg: KARO, [in Russian].

Елена Васильевна Начинова,
кандидат педагогических наук,
доцент кафедры дефектологии и физической реабилитации
Оксана Олеговна Траченко,
магистрантка специальности 016 «Специальное образование»,
Государственное учреждение «Южноукраинский национальный
педагогический университет имени К. Д. Ушинского»,
ул. Фонтанская дорога, 4а, г. Одесса, Украина

ДИАГНОСТИКА ДИСЛЕКСИИ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье рассматривается проблема нарушения чтения у детей, представлена характеристика понятия «дислексия», причины данного нарушения, его признаки и классификация. Раскрыты общие и отличительные черты современных методик диагностики дислексии у учащихся младшего школьного возраста.

На основе анализа существующих диагностических методик, с учетом особенностей украинского языка разработана и представлена методика диагностики дислексии, состоящая из пяти блоков. Для каждого из блоков разработаны задания и системы их оценивания в баллах, что позволяет определить уровень сформированности навыка чтения у младших школьников. Высокому уровню соответствуют показатели 35-38 баллов, достаточному – 34-26 баллов, среднему – 25-14 баллов. Показатель ниже 14 баллов характеризуется как низкий и свидетельствует о высоком риске развития дислексии у школьника. Диагностическая методика апробировалась в экспериментальном исследовании по выявлению дислексии у учащихся третьих классов города Тульчин Винницкой области. Полученные данные проанализированы и систематизированы, они свидетельствуют об эффективности предложенной методики диагностики дислексии у школьников.

Ключевые слова: чтение, дислексия, комплексный подход, методика диагностирования.

Elena Nachinova,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Defectology and Physical Rehabilitation,

Oksana Trachenko,

Master student majoring in Special Education,

State institution "South Ukrainian National Pedagogical

University named after K. D. Ushynsky",

Odesa, Ukraine

DIAGNOSTICS OF DYSLEXIA AMONG PRIMARY SCHOOL CHILDREN

The importance of reading in primary school and the basic competencies of this process are described in the article. According to the scientific works of M. N. Rusetsky, the proficiency level of the competence under study testifies to the presence or absence of violations in the process of reading.

The description of the concept "dyslexia", the causes of this violation, its characteristics and classification are presented in the article. Some examples of classifications types of causes and violation forms are given. The common and distinctive features of modern methods aimed at diagnosing dyslexia among younger pupils are revealed. The diagnosis method of dyslexia developed and presented in the work was formed on the basis of the existing method of reading and writing while examining junior schoolchildren (the authors Ball N. N. and Zakharchenya I. A.).

This technique consists of 5 tasks, each aimed at determining the formation level of a particular characteristic within the reading process. Each task was scored in points. The total number of points received by a student for the performance of all tasks makes it possible to determine general proficiency in reading. So, the high level ranged from 35 to 38 points. The sufficient level – from 26 to 34 points. The medium level – from 14 to 25 points. The indicator which is lower than 14 points testifies to the low formation level, that is inability to read, the high risk of dyslexia and the need for corrective–speech therapy. This method was used in an experimental study to detect dyslexia among pupils of the third forms who study at Tulchin secondary school № 2 (Vinnitsa region). The obtained data are analysed and systematized, which makes it possible to evaluate the effectiveness of the proposed diagnostic technique.

Key words: reading, dyslexia, complex approach, diagnostic technique.

Рекомендовано до друку: 01.08.2018 р.